

Recension

Läget – om krig, moral och världens framtid

Torbjörn Tännsjö

Thales 2005. 157 s. ISBN 91-7235-058-X

I essäsamlingen *Läget* undersöker Tännsjö situationen i världen idag. Utifrån ett moralfilosofiskt perspektiv granskas så skilda företeelser som ifall det senaste Irakkriget var ett rättfärdigt krig, ondskans metafysiska status och EU som fredsprojekt. Denna granskning inskränks dock till Tännsjös syn på kollektiv skuld, global demokrati och befolkningsökningen i världen.

KOLLEKTIV SKULD

Föreställningen att enbart individer kan hållas ansvariga för sina handlingar medan kollektiv i egenskap av kollektiv aldrig kan bära skuld eller klandras kritiserar av Tännsjö. Enligt honom kan även grupper bära moraliskt ansvar vilket öppnar upp möjligheten för kollektiva straff.

Detta illustreras med ett fall där en grupp på tre personer blivit ståendes med en bil med motorstopp i en uppförbacke. För att få igång bilen måste de hjälpas åt att skjuta bilen uppför backens högsta punkt för att därefter hoppa in i bilen, sätta igång motorn i nerförbacken och köra iväg. Ifall någon vägrar skjuta på får man inte igång bilen. Och som en följd av att ingen i gruppen gör något försök att skjuta på bilen förblir man ståendes på fläcken. Denna underlåtenhet hos den enskilde personen att skjuta på ifall ingen annan gör detsamma brukar uppfattas som ett moraliskt korrekt beteende. Den vanliga uppfattningen är nämligen att ingen av personerna i gruppen agerat klandervärdt då ingen av dem bär direkt ansvar för misslyckandet.

Detta antagande kritiserar Tännsjö genom att hänvisa till begreppet kollektiv skuld. Även om ingen av de enskilda personerna bär ansvar för misslyckandet så bär *kollektivet ifråga* skuld. Gruppen borde handlat annorlunda och kan därmed hållas ansvarigt. Invändningen att kollektiv

inte kan handla fel som en följd av att de saknar önsknings- och trosföreställningar som kan styra deras kollektiva beslut håller inte. Enligt Tännsjö har kollektiv såväl önsknings- som trosföreställningar även om de inte skiljer sig från de i kollektivet ingående personernas. Ej heller stämmer det att kollektiv saknar fri vilja. I detta fall är det uppenbart att gruppen hade skjutit på bilen ifall den haft andra trosföreställningar.

Termen kollektiv skuld appliceras därefter på Palestinakonflikten. På samma sätt som kollektivet i bilen kan hållas ansvarigt för sitt handlande kan det israeliska folket ställas till ansvar för staten Israels agerande mot det palestinska folket. Enligt Tännsjö handlar israeler som kollektiv fel när man inte ger upp anspråket på en särskild judisk stat, samtidigt som man motsätter sig att israeliska araber tillåts återvända till sina hem, till förmån för ett sekulärt Storisrael befolkat av både judar och araber. Som en följd av detta borde det israeliska folket bemötas med sanktioner från FN:s sida för att press skall sättas på Israels Palestinapolitik.

Trots att jag delar Tännsjös förslag till lösning på Palestinakonflikten är tanken på kollektiv skuld problematisk. Nämda term ger mig en obehaglig association till fenomenet ”grupp-ansvar”. Denna tankegång, som härrör från den kinesiske filosofen Mo Zi, går ut på att alla medlemmar i en grupp skall bestraffas om de inte rapporterar ifall någon i gruppen begår olagligheter eller uppträder olämpligt. Även om Tännsjö inte hade detta i åtanke är tanken på kollektiva straff besvärande och det blir inte bättre av att kollektiva bestraffningar av nämnda typ utövas än idag i Nordkorea där familjemedlemmar straffas för anhörigas uppträdande.

Vidare är det tveksamt ifall det går att skuldbelägga ett helt folk för en politik som dess politiska ledning är ansvarig för. Det är en sak att göra en liten grupp av människor ansvariga för en handling eller situation de direkt kan påverka och är medvetna om hur de skall gå tillväga för att uppnå. Att skuldbelägga ett helt folk, ras eller kön är en annan sak. För att det skall vara meningsfullt att tala om ett kollektivs moraliska ansvar måste nämligen de personer som ingår i kollektivet uppfatta sig själva som en grupp som agerar för att uppnå vissa mål. Det är mycket tveksamt ifall alla israeler identifierar sig som ett sådant kollektiv. Som en följd av detta är det obefogat att skuldbelägga nämnda folk. Det är lika orättfärdigt att skuldbelägga alla enskilda män för att kollektivet män systematiskt våldför sig på kvinnor som det är att skuldbelägga det israeliska folket för handlingar begångna av dess ledande politiker.

GLOBAL DEMOKRATI

Som en direkt följd av att ett flertal viktiga politiska frågor såsom fredsfrågan och miljöproblemen är globala anser Tännsjö att det bör inrättas

en världsregering som tjänar ett världsparlament. Denna globala demokrati kallar han för *kosmopolitisk demokrati*.

För Tännsjö är inrättandet av en global federation det enda realistiska förslaget till lösning på de globala politiska frågorna. Det anarkistiska förslaget som går ut på att lösningen av de globala problemen bäst nås genom fredliga förhandlingar mellan oberoende nationer ser han som utopiskt. Även det konfederalistiska förslaget som förespråkar inrättandet av en konfederation av suveräna stater där vissa beslut fattas på global nivå medan andra på nationell eller regional nivå är ohållbart då det riskerar att leda till en återgång till en "neomedeltida" världsordning. Med detta avses den situation som rådde på medeltiden då det inte fanns en suverän politisk auktoritet som rådde över ett politisk territorium utan ett flertal (påve, furste, vasall). På den globala politiska scenen skulle detta innebära att vi inte har en suverän myndighet som är källa till våra lagliga skyldigheter utan ett flertal i form av övernationella, nationella och regionala myndigheter. Detta är allvarligt menar Tännsjö, som i närmast hobbesiansk anda, hävdar att upprättandet av ett världsmedborgarskap kräver *en* suverän global myndighet.

Tännsjös förslag till representativ demokrati på global nivå går ut på att FN reformeras genom att generalförsamlingen uppdelas i två kammare. Den andra kammaren väljs genom proportionella val på global nivå där de invalda representanterna har en röst var. Valen ifråga måste vara fria och gå till på ett korrekt sätt. De länder som vägrar tillåta sådana val tvingas lämna sina platser tomma. Den första kammaren består av representanter från de enskilda ländernas regeringar i enlighet med principen, ett land en röst. Världsregeringen i sin tur kan väljas direkt av kamrarna, alternativt kan den av taktiska skäl ha vissa permanenta medlemmar.

Även om läget i världen kanske tvingar oss att upprätta en världsregering i framtiden finner jag i dagsläget talet om global demokrati väl naivt. I dagsläget tyder inte mycket på att USA frivilligt tänker överge sin dominerande ställning i världen till förmån för en global demokrati där tredje världens länder har en majoritet av posterna i världsparlamentet.

Vidare anser jag att han avfärdar det anarkistiska förslaget alltför lättvindigt. Även om det i dagsläget verkar osannolikt att mänskligheten frivilligt kan lösa de globala konflikterna så är detta inte en omöjlighet. Om världen utvecklades i en socialistisk riktning, i den meningen att en socialistisk etik blir vägledande i staters agerande, i stället för den rådande aggressiva ekonomiska liberalismen, så är det inte orealistiskt att tro att de globala problemen kan lösas. Det är i alla fall inte mindre realistiskt än Tännsjös dröm om en världsregering.

BEFOLKNINGSÖKNINGENS MORALISKA STATUS

I essän "Bättre och bättre dag för dag" hävdar Tännsjö att världen som helhet har blivit en bättre plats idag än för tjugofem år sedan. Detta bygger han på antagandet att kvantiteten lycka ökat i världen under samma tid som en följd av att andelen människor ökat från fyra till sex miljarder. I och med detta vänder han sig mot vad Derek Parfit kallar den *motbjudande slutsatsen*. Denna tes går ut på att varje teori som accepterar en slutsats som hävdar att det är bättre med en värld med en större mängd total lycka framför en värld där lyckokvantiteten är mindre men där befolkningens livskvalitet är högre är falsk och måste förkastas.

Enligt Tännsjö bör den motbjudande slutsatsen trots allt accepteras då den inte är särskilt motbjudande. Detta bygger han på antagandet att det går att föreställa sig ett kontinuum av lyckliga världar som sträcker sig från A-världen med en liten homogent lycklig befolkning till Ö-världen med en enormt stor befolkning vars invånare var och en lever liv knappt värda att leva. Mellan dessa ytterligheter finns mellanvärldarna: B-världen, C-världen osv. Var och en av dessa världar är en bättre värld än den föregående som en följd av att det ständiga tillskottet av nya lyckokännande människor leder till att den totala summan av lycka ökar för varje värld. Detta förfarande fortgår fram till Ö-världen som är den bästa av världarna.

Det faktum att vissa människors livsvillkor drastiskt förändras till det sämre som en direkt följd av det ökade tillskottet av människor bekymrar Tännsjö föga. Den ökade ojämlikheten är en acceptabel baksida så länge dessa nya människor lever liv värda att leva. För Tännsjö uppväger tillskottet av nya människor som kan känna lycka de lyckoförluster existerande människor utsätts för. Med andra ord anser han att det är den totala kvantiteten av lycka i världen som avgör hur världen mår och inte hur lyckan är fördelad hos de enskilda människorna.

På denna punkt håller jag inte med Tännsjö som verkar ligkiltig inför de problem befolkningsökningen kan föra med sig. Problemet med den hedonistiska opersonliga totalitetsprincipen som betonar den totala kvantiteten lycka framför kvaliteten och fördelningen av lyckan är att den är intrinsikalt motbjudande. För att tala med Parfits ord kan Ö-världens befolkning liknas vid ett lyckomonster som skiljer sig från Nozicks i den meningen att den större summan av lycka kommer från ökningen av antalet liv snarare än ifrån en persons lycka.

Med andra ord är det livskvaliteten som är viktig. Detta faktum illustreras med följande exempel som jag lånat från Parfit. Låt oss föreställa oss att vi kan välja mellan två liv. Det ena livet utspelar sig under en begränsad tidsålder (100 år) och är av hög kvalitet. Varje dag är lyckofylld.

Det andra livet är ett trist liv som dock varar för evigt. Detta för med sig att det senare, men inte det förra, livet saknar gräns för hur mycket lycka som kan upplevas. Som en följd av detta bör en strikt hedonistisk utilitarist välja det senare alternativet. Detta är dock absurt. Den större kvantiteten lycka kan aldrig väga upp den bristande livskvaliteten där.

Detta scenario kan appliceras på Tännsjös kontinuum av lyckliga världar. På samma sätt som det är bättre med ett kort liv av hög kvalitet framför ett trist liv där kvantiteten lycka som kan upplevas är obegränsad är det bättre med en värld med jämlik fördelning av lycka framför en värld där den totala summan lycka är större men där merparten av människorna lever liv knappt värda att leva. Att påstå motsatsen vore lika orimligt som att föredra en värld med den största mängden mjölk före en värld med en mindre men jämlik fördelning av drycken om mjölken i det förra fallet vore fördelad i en miljon flaskor som var och en blott innehåller en droppe mjölk! Med andra ord är det egalt ifall befolkningsökningen leder till att mängden lycka ökar i världen. Det som är betydelsefullt är ifall befolkningsökningen leder till att livskvaliteten minskar. Om så är fallet är den av ondo. Sålunda gäller den motbudande slutsatsen trots allt och Tännsjö misstar sig när han hävdar att befolkningsökningen i sig är av godo.

Som avslutning ser Tännsjö positivt på situationen i världen. Han har en optimistisk syn på framtiden och han anser att vi alla har en förmåga att göra världen bättre. Detta betyder dock inte att han är lika optimistisk som 1600-talsfilosofen Leibniz tal om den bästa av alla världar. Han är medveten om att världen har sina brister men trots detta är situationen i världen ganska bra ändå. Eller som han uttrycker det: ”vi har alla skäl att gilla läget” (s. 7).

Jag delar dock inte Tännsjös optimistiska syn vilket förmodligen beror på min pessimistiska grundsyn. Som helhet har han dock skrivit en intressant och lärorik bok där han inte drar sig för att presentera slutsatser som kan verka magstarka för gemene man. Detta gör han rätt i. En moralfilosof får aldrig dra sig för att ifrågasätta våra moraliska intuitioner.

NICHLAS JOHANSSON